

SPiritUALITATEA MARAMUREȘULUI: VALENȚE ISTORICE ȘI RELIGIOS-MORALE

Adrian Gh. PAUL*

The spirituality of Maramureș: historical and religious-moral valences

Abstract: Spirituality defines the activity of the human spirit itself as thought, knowledge, expression, creation, life. From this point of view, spirituality can encompass a wide and diverse range of aspects of human life, i.e. any experience or manifestation of moral, religious, philosophical, literary or aesthetic nature. In this sense, we can speak of the spirituality of a nation, of a particular age, of a socio-historical group, of a region or of a person. In this report, we talk about the spirituality of the Country of Maramureș, with its specificity, richness and significance representative for the inhabitants of this Romanian land.

Key-words: *spirituality, experience, Maramureș, religious aspects, historical valences*

Atunci când ne referim la spiritualitatea unui popor sau a unei regiuni desigur că ne referim la tot ceea ce cuprinde spiritul, la ființa și manifestările lui. Căci spiritualitatea definește însăși activitatea spiritului uman ca gândire, cunoaștere, exprimare, creație, etc. Din acest punct de vedere, spiritualitatea poate cuprinde în sine o gamă largă și diversă de aspecte ale vieții umane, și anume orice experiență sau manifestare de ordin moral, religios, filosofic, literar ori estetic. În această accepțiune, putem vorbi de spiritualitatea unui neam, a unei epoci anume, a unui grup socio-istoric, a unei regiuni ori a unei persoane.

Desigur că privită într-un înțeles mai restrâns, forma cea mai profundă și fundamentală până la urmă este spiritualitatea religioasă, bine știind că religia este înțeleasă drept legătura vie și personală între om și Dumnezeu sau ca și complexitate de relații vii între spiritul uman și realitatea spirituală divină¹. Din punct de vedere creștin, spiritualitatea se prezintă drept împlinirea aspirațiilor fundamentale ale spiritului uman după o comuniune multiplă și infinită și după o realizare de sine integrală, care implică desigur raportul omului cu Dumnezeu și cu lumea creată, unde omul se definește pe sine ca ființă care unește în sine spiritualul cu materialul. Din acest punct de

* Conf. univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea Tehnică Cluj-Napoca, str. Victoriei, nr. 76, Baia Mare (pr.adrianpaul@gmail.com).

¹ P.F. Daniel, *Teologie și spiritualitate*, Edit. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, p. 51.

vedere, spiritualitatea presupune o continuă înaintare (*epectasis*) și progres în comuniunea infinită cu Dumnezeu, urcând neîntrerupt, treaptă cu treaptă, până la contemplarea lui Dumnezeu. De aceea, de pildă, pentru Sfântul Nicodim Aghioritul, creștinul se angajează într-un „război nevăzut” (*άόρατος Πόλεμος*), cu scopul de a-și stăpâni propria sa viață morală, prin discernământ și liniștire (*isihie*), punându-și într-un anume fel ordine în existență, urcând pe treptele vieții spirituale sau ale progresului spre sfințire². Așadar, spiritualitatea creștină e înțeleasă drept transformarea progresivă a sufletului și a trupului uman și introducerea acestor elemente naturale în sfera Duhului, adică în sfințirea sau înduhovnicirea lor. Aceasta este cu adevărat o împlinire a umanului. Cum o regăsim concret în viața și preocupările omului din ținutul voievodal al Maramureșului românesc?

Când vorbim despre spiritualitatea Maramureșului, acest ținut binecuvântat al Țării Maramureșului³, cu oameni frumoși și harnici, acest plai voievodal de la nordul țării, care prin viața, cultura și religiozitatea lui este o ramură vie a poporului român, spunem că este locul mirific ce face parte integrantă din acele zone ale culturii și spiritualității românești a cărei istorie este determinată de conjuncturi în deplină concordanță cu istoria pământului românesc al Transilvaniei⁴, atestat documentar la începutul secolului al XI-lea sub numele de „*terra Ultrasilvana*” (țara de dincolo de păduri)⁵. Este plaiul binecuvântat al Țării Românești, unde tradițiile,

² Pr. prof. dr. Ion Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Edit. IBM al BOR, București, 1994, p. 364. Părintele academician Dumitru Stăniloae vorbește despre trei astfel de trepte spre sfințenie: curățirea de patimi și câștigarea virtuților creștine, contemplarea rațiunilor divine ale lucrurilor și unirea nemijlocită sau experiența imediată a lui Dumnezeu. (Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, Edit. IBM a BOR, București, 1992, tipărită cu binecuvântarea P.F. Părinte Patriarh Teoctist).

³ În limba dacică termenul *mariș*, din care îl avem pe Mureș, a avut sensul de apă, râu, iar cuvântul comun *mara*, provenit tot din limba dacică, a însemnat mare, extins. Astfel, din alcătuirea acestor două cuvinte s-a format hidronimul Maramureș. Este, deci, un nume compus: *mara* = mare + *mureș* = râu, apă, adică râu mare. Maramureș = Râul Mare. Or, noi știm că în această zonă curge râul mare al Tisei, iar ținutul Maramureșului este de-a lungul Tisei superioare. Este râu mare, întrucât din dreapta Tisei, râuri precum Tarasul, Talaborul și Neagul, iar din stânga Tisei, Vișeuul, Iza cu Mara și Săpânța, toate se varsă în Râul Mare (*Maramureș*) Tisa superioară –cel mai mare râu din acest ținut. De aici avem toponimul Țara Maramureșului sau *Terra Maramorusiensis* așa cum îl regăsim în documentele vechi. (Vezi pe larg Prof. Nuțu Roșca, *Onomastica din valea Izei*, Edit. Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2004, pp. 45-62; Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Edit. Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2015, p. 46). Tot așa și-au luat numele de la râuri cunoscute și alte „țări”, precum: de la Lăpuș, Țara Lăpușului; de la Moldova, Țara Moldovei; de la Bârsa, avem Țara Bârsei, ș.a.

⁴ Vasile Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, 1923, p. 17.

⁵ Cf. Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii contopite* (secolele VII-XI), București, 1983, p. 33. Precizăm că la venirea ungarilor, undeva în jurul anului 900 d.Hr., ținutul Transilvaniei sau “voievodatul” care se întindea între Mureș, Someș, Porțile

obiceiurile, folclorul, arta populară românească, graiul dulce, credința străbună, cultura vastă și spiritualitatea unică se întrepătrund în mod armonios în perfecțiunea și spiritul brav al maramureșeanului credincios, de rit ortodox, înzestrat cu atâtea și atâtea calități duhovnicești sau virtuți, încât parcă ne este și greu să le enumerăm. Dar toate aceste calități intrinseci, în special portul și cântecul popular, bisericile de lemn, cerga și poarta ornamentată maramureșeană, obiceiurile de nuntă, de la înmormântare sau de la marile sărbători din cursul anului bisericesc, cântecul și hora satului, cimitirul vesel de la Săpânța, Biserica veche și Codicele de la Ieud, bisericile-catedrale de lemn arhicunoscute, cetera, zongura, costumele populare și cântecul moroșenesc, toate la un loc definesc specificul maramureșean și caracterizează spiritualitatea românească a Maramureșului, ceea ce face ca ținutul sublim al Maramureșului și oamenii care viețuiesc în el să fie mult stimat în România și deosebit de apreciat în Europa și-n întreaga lume.

În viața, elanul, țința și destinul său prin curgerea vremilor în istorie, specificul maramureșeanului a fost, este și rămâne, sperăm noi în veac, conservarea și valorificarea etnos-ului, păstrarea cu fermitate a limbii române, a valorilor autentice culturale și spirituale, curăția sufletului, devotamentul față de biserica ortodoxă și tradițiile străbune, precum și obiceiurile satului și mărturisirea credinței nețârmurite și nestrămutate în Dumnezeu. Născut de veacuri pe plaiurile Maramureșului voievodal, în calitatea lui de urmaș al vechilor daci liberi⁶, orice „moroșan”⁷ are datoria

Mureșului, în cetatea Biharea (*in castrum Byhor*), în cetatea Sătmar (*castrum Zotmar*) și până la vest spre Tisa, era locuit de o populație vlahă (română) sub conducerea „ducelui” Menumorut. Această populație băștinașă, alcătuită din slavi, bulgari și români (vlahi), erau socotiți descendenți direcți ai romanilor, vlahii („*blachi*”) fiind denumiți „*blachi ac pastores Romanorum*”, adică „păstorii romanilor”. (A se vedea *Cronica lui Anonymus*, în trad. rom. de G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, București, 1934, pp. 90-97).

⁶ Că Maramureșul este o țară a dacilor o dovedesc documentele vechi care consemnează că aici, pe aceste tărâmurii, nu numai că nu au pătruns romanii, ci că aici s-au refugiat daci din partea Daciei ocupată de romani. Acest fapt îl consemnează Academia Română în tratatul despre Istoria românilor, care spune: „În timpul și la sfârșitul războaielor un număr de persoane s-au refugiat din regiunile ocupate de romani în teritoriile rămase în stăpânirea dacilor” (Vezi Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. II, Edit. Enciclopedică, București, 2001, p. 404). Acest lucru este întărit și de alți istorici care țin să precizeze: „Nu toți dacii și-au plecat capul sub scuturile romane. Cei care prețuiau libertatea și nu înțelegeau să poarte jug, s-au retras în această țară a Maramureșului, pe culmile Carpaților Orientali, până în valea Nistrului, amestecându-se cu neamul liber al carpilor...” (G.G. Rafiroiu, *Mănăstirea Peri*, Chiriașii Tipografiei Românești, Oradea, 1934, p. 8). Poate pentru aceasta istoricul Nicolae Iorga ținea să sublinieze: „...numele Maramureș vine din moștenirea noastră dacă”. (Cf. N. Iorga, *Maramureșul nostru*. Conferință ținută la radio (difuzată la 21 decembrie 1938), editată apoi și-n „*Datina Românească*”, Vălenii de Munte, 1939, p. 5).

de a gândi, trăi și acționa în spiritul moșilor și strămoșilor lui maramureșeni, care prin viața și faptele lor au fost o ramură vie și parte integrantă a poporului român. Și vorbim aici de Maramureșul voievodal, întrucât „voievodatul” era forma specifică de organizare politico-administrativă ce vor imprima în teritoriile Țărilor Românești din secolele XIII-XVII, și cu precădere în Transilvania, o dezvoltare deosebită de cotropitori sau invadatori. Organizația voievodală maramureșeană este de origine slavo-română, în fruntea căreia se afla un *voievod*, deci identică în structura ei cu cea specific românească din țările surori Muntenia și Moldova⁸, și era recunoscut sub denumirea de „voivoda Blachorum Maramorosiensis”⁹ (voievodatul valah al Maramureșului)¹⁰. În acest voievodat a trăit întotdeauna o țărâtime liberă, o populație aparte, care se conducea după vechiul „obicei al pământului” (*jus Valachorum*).

Desigur, cel mai cunoscut voievod român din acest ținut îl regăsim pe la mijlocul secolului al XIV-lea, în persoana lui **Dragoș** din Maramureș, ce-și avea reședința voievodală în cetatea Baia¹¹. Alături de el este voievodul **Bogdan** din Cuhea, care pe la anul 1359 a trecut în Moldova unde, cu sprijinul populației locale, nemulțumită de dominația reprezentanților regilor Ungariei, a alungat pe fiii și urmașii lui Dragoș, pe nume Sas-Vodă, Balc și Drag, punând bazele unui nou voievodat independent, *al Moldovei*, cu capitala la Rădăuți, și fiind recunoscut de moldoveni ca „voievod și domn”¹². Așa se instalează familia voievodal-domnitoare a Bogdan-Mușatinilor în ținutul est-carpatic ce cuprindea teritoriile dintre Carpați și Nistru, punând bazele statului independent Moldova, locuită în acea vreme de români (*vlahi*), care se socoteau în afara suveranității coroanei ungare ce s-a impus și domina în restul Transilvaniei. Majoritatea istoricilor recunosc că „descălecarea” lui Bogdan Vodă la răsărit de Carpați este o contribuție

⁷ Nume colectiv dat locuitorilor din Țara Maramureșului: „După pui de moroșan/Să nu dai cu bolovan”. Potrivit etnografilor, numele „moroșan” este un apelativ înregistrat în satele moroșenești de pe Valea Marei sau din Săpânța, Ieud ori Rona de Jos. Pe Valea Izei sau a Vișeului, localnicii spun „maramureșean”. (Vezi Dorin Ștef, *Dicționar de regionalisme și arhaisme din Maramureș*, Edit. Ethnologica, Baia Mare, 2015, Ediția a II-a, revizuită, p. 249).

⁸ Cf. Ioan Lupaș, *Fazele istorice în evoluția constituțională a Transilvaniei*, Sibiu, 1944, p. 20.

⁹ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 74.

¹⁰ Despre acest „Voievodat” al Maramureșului se vorbea încă pe la anul 1368, după ce s-au pus bazele noului stat independent Moldova prin trecerea descălecătoare a lui Bogdan Vodă din Maramureș la est de Carpați. (Cf. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 74).

¹¹ Marca de la Baia a fost întemeiată pe la anul 1350, ca loc strategic construit pentru a opri deseale năvăliri tătare în Ardeal.

¹² Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 85.

uriașă a Maramureșului voievodal la emanciparea teritoriilor est-carpatică și la fondarea Moldovei independente.

Ceea ce ni se pare important de subliniat este faptul că nu peste mult timp, în anul 1386, era atestată documentar și instituția bisericească superioară în noul stat independent Moldova, cu recunoașterea Mitropoliei Moldovei, în fruntea căreia se afla un ierarh (mitropolit), ce oblăduia peste preoții și călugării ortodocși, care aveau comunități cu biserici, schituri și mănăstiri bine organizate. Această ierarhie și aceste așezăminte bisericești străvechi dovedește mai întâi existența unei vieți bisericești bine organizate și alcătuite din credincioși ortodocși, ce trebuiau în mod obligatoriu să aibă parohii, mănăstiri și biserici, iar în al doilea rând această ierarhie bisericească a contribuit decisiv la păstrarea credinței ortodoxe, și prin ea, la apărarea identității de limbă și a ființei naționale românești, în fața oricărei încercări de înstrăinare.

Aceste realități au contribuit decisiv și la formarea unei spiritualități specifice zonei de interferență maramureșeană. Nu este întâmplător faptul că asemănător în Moldova, aici întâlnim nume de preoți, încă din secolul al XIV-lea, precum **preotul Miroslov** din Giulești, în 1364, **preotul Balotă** din Apșa de Mijloc, în 1415, sau **preotul Costea** din Văleni, tot în 1415¹³. În chip firesc se pune întrebarea: cine a hirotonit pe acești preoți sau cum au fost călugăriți monahii din schiturile și mănăstirile maramureșene dacă nu acceptăm existența unor ierarhi în teritoriile intracarpatică și maramureșene chiar înaintea primelor lor atestări documentare. Prin urmare, în urma procesului de formare și unificare teritorială sub forma de *voievodat*, era firesc să aibă loc și o centralizare bisericească, în frunte cu un ierarh, care să activeze la rândul lui într-un centru episcopal sau în jurul unei mănăstiri, care să se dovedească a fi un centru de dezvoltare a culturii, limbii și valorilor morale și spirituale, cum și promoveare a unei spiritualități autentice românești formată în tinda și sub cupola Bisericii străbune.

În acest sens ținem să precizăm că în ținutul voievodal al Maramureșului au existat schituri și mănăstiri, datate din prima și a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Așa s-au descoperit fundațiile unei biserici de piatră, cu fragmente de pictură murală, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, la **Cuhea** (azi Bogdan Vodă), locul de origine al voievodului Bogdan plecat în Moldova¹⁴; o biserică împodobită cu frescă în **Giulești**¹⁵, o alta în **Ieud-Deal**, în nordul munților Țibleșului, sau chiar și **Biserica Albă**, toate datate din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Desigur, cea mai cunoscută este și rămâne *mănăstirea Sfântul Mihail din Peri* (azi Grușevo,

¹³ Ioan Mihali, *Diplome maramureșene în secolele XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 38, apud Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 91.

¹⁴ Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 218.

¹⁵ Idem, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969, p. 35.

în Ucraina subcarpatică), ctitorită, se pare, de viitorul conducător al țării Moldovei, Dragoș Vodă¹⁶.

Cu privire la această mănăstire vom preciza pe scurt câteva detalii istoriografice. Este cunoscut faptul că după ce urmașii lui Dragoș au fost alungați din Moldova de „descălecătorul” Bogdan Vodă, Baliță și Drag au devenit „comiți” ai Maramureșului, Ugocei, Sătmarului, cum și proprietarii unor sate din câteva comitate din Ungaria sud-estică și din Transilvania. Așa se face că descendenți ai ctitorului mănăstirii din satul Peri, au refăcut vechea ctitorie a familiei lor, subordonându-i un teritoriu vast, de mărimea unui „principat”, din nordul Transilvaniei, pe care l-a scos de sub jurisdicția ierarhiei moldo-galițiene și a așezat-o direct sub jurisdicția Patriarhiei ortodoxe de Constantinopol¹⁷.

Noul protector al așezământului, magistrul Drag, în cursul anului 1391, a plecat personal la Constantinopol cu o scrisoare semnată și de fratele său, Baliță, prin care cereau ca mănăstirea ctitorită de înaintașii lor și organizată de ei să fie declarată „stavropighie patriarhală”, adică să fie așezată sub jurisdicția directă a scaunului ecumenic de la Constantinopol. Așa se face că la **13 august 1391**, patriarhul ecumenic Antonie al IV-lea al Constantinopolului a semnat un „tomos”, prin care declara ctitoria dragoteștilor „stavropighie”, moment în care a și fost investit egumenul Pahomie cu titlul de „exarh patriarhal”, adică locțiitor sau reprezentant al său cu drept de control și judecată în probleme bisericești asupra preoților și cu dreptul de a sfinți biserici în ținutul Maramureș, Sălaj, Ugocea, Ardud, Bereg și Sătmar¹⁸. Desigur că mulțimea preoților și mai ales a protopopilor atestați documentar în ținutul Maramureșului pledează pentru existența unor ierarhi în teritoriile intracarpatică care activau fie în anumite centre eparhiale, fie pe lângă vetrele de mănăstiri recunoscute. Cu siguranță că și în jurul mănăstirii Sfântul Mihail din Peri își desfășurau activitatea pastoral-misionară acei așa-numiții „arhierei locali”, menționați de altfel în tomos-ul

¹⁶ Cf. G.F. Rafiroiu, *Mănăstirea din Peri*, Oradea, 1934, p. 48.

¹⁷ Arhim. Veniamin Micle, *Prima tipografie în spațiul românesc: Mănăstirea Peri din Maramureș*, în volumul „Preocupări cărturărești”, Edit. Mănăstirii Bistrița, Eparhia Râmnicului, 2007, p. 142.

¹⁸ A se vedea tomos-ul publicat în grecește și latinește la Ioan Mihali, *Diplome maramureșene*, p. 109-110. Precizăm că cei doi frați își asigurau dreptul de patronat bisericesc asupra credincioșilor ortodocși români din părțile de nord ale Transilvaniei prin acest tomos primit din partea Patriarhiei ecumenice din Constantinopol. Ceea ce este și mai important, prin același tomos se acorda celor doi frați dreptul de a alege un alt egumen, după moartea lui Pahomie, cum și dreptul de a alege „locțiitor” al scaunului mitropolitan din Țara Haliciului, care ierarh să provină din rândul monahilor de la Perii Maramureșului. (Ioan Mihali, *Diplome maramureșene*, p. 109-111).

sinodal al Patriarhului Antonie al Constantinopolului, și despre care se zicea că: „sfințeau biserici”¹⁹.

Începuturile mănăstirii sunt legate de viața isihastă din această parte a țării, specifică Ortodoxiei bizantine a secolului al XV-lea răsfrântă și-n această parte de lume, dar și preocuparea majoră a promovării limbii și culturii românești prin tipăriturile evidențiate prin scrieri vechi chiar în incinta mănăstirii. Este foarte cunoscut faptul că mai înainte ca Sas Vodă, împreună cu fiii săi, Drag și Balc, să întemeieze la Peri, prima mănăstire din Maramureș, exista aici o puternică comunitate isihastă, ce avea același ocrotitor ca și familia voievodală: Sf. Arhanghel Mihail. Voievozii Baliță și Drag, după modelul preluat din Țara Românească și Moldova, s-au străduit să pună bazele unei școli mănăstirești la Peri, care cu timpul a devenit o vestită școală mănăstirească, unde candidații la preoție învățau scrisul, cititul, catehismul, cântările bisericesti, oficierea slujbelor și predicarea Evangheliei. Școala avea un caracter slavo-român, atât în sensul însușirii limbii slavone bisericesti concomitent cu folosirea limbii române, cât și în scopul traducerilor și al copiilor de texte vechi, întrucât monahii de la Peri cunoșteau atât limba latină, limba oficială a statului maghiar, cât și greaca și slavona, chiar și slavona în dialect ucrainian. (A se vedea manuscrisul de la Ieud). Acest lucru a făcut ca ritul bizantin de limbă slavă să devină pentru românii din Transilvania, și cu precădere din Maramureș, în împrejurările de atunci, un mijloc de apărare și de conservare a Ortodoxiei. Prin „ritul bizantino-slav” românii maramureșeni și-au putut menține nu doar credința ortodoxă, ci și naționalitatea, căci o eventuală trecere la ritul apusean – folosit din secolul al XI-lea de Biserica maghiară în Transilvania – ar fi dus inițial la „catolicizarea” lor, iar cu timpul la deznaționalizare, mai precis la maghiarizare²⁰. Or, prin introducerea ritului bizantin de limbă slavă, românii-moroșeni au rămas și pe mai departe sub jurisdicția Patriarhiei Ortodoxe de Constantinopol, rămânând până astăzi singurul popor de limbă și origine romanică de rit ortodox, deci legați de Roma prin limbă – limba „protoromână” sau „străromână” fiind o limbă neolatină – iar de Constantinopol prin credința ortodoxă²¹.

¹⁹ A se vedea pe larg P.S. Damaschin Coravu Severineanul, *Mănăstirea din Peri și importanța sa istorică*, în „Mitropolia Olteniei”, an. XXXIV, Nr. 7-9 / 1982, pp. 496-514.

²⁰ Acest lucru îl dovedește consemnarea făcută de istoricul Alexandru Filipașcu care ține să precizeze: „Unirea cu calvinii a fost o monstruoasă lipsită de cea mai elementară logică, care deodată cu calvinizarea, ar fi adus cu sine și o repentină maghiarizare a întregului popor român din Maramureș”. (Cf. Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1940, p. 21).

²¹ Milan Șesan, *Tradițiile chirilometodiene*, în „Mitropolia Ardealului”, an. IV, Nr. 1-3/1962, pp. 64. (Detalii despre introducerea „ritului bizantino-slav” în Biserica românească a se vedea P.P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, pp. 118-122 și pp. 185-201).

Prin urmare, asemănător activităților cărțurărești din celelalte Mitropolii românești moldovene și ungrovlave, la mănăstirea maramureșeană Peri s-a pus bazele unei activități culturale de mare însemnătate prin inițiativa de scriere de cărți în limba slavonă, cum și copierea de cărți de cult din slavona bisericească în limba română. Această atitudine aplecată spre activități cărțurărești a dat naștere la formarea unei spiritualități puternice, de sorginte divină, pe filieră bizantină. Nu mai vorbim despre adoptarea slavonei ca limbă de cult, care a oferit românilor maramureșeni accesul la toate creațiile culturale ale Bizanțului, recunoscut drept cel mai strălucit centru de cultură al Evului mediu european până la Renaștere, cu accesul la scrierile patristice ale Sfinților Părinți răsăriteni, care au fost și au reprezentat de-a lungul secolelor un tezaur format din opere teologice, aghiografice, omiletice, imnografice, istorice, filosofice, juridice și beletristice, create sau vehiculate de cultura bizantină. Apoi, formarea unei culturi populare prin numeroasele creații folclorice și populare orale, în limba română, care au stat la baza culturii scrise românești de mai târziu²². Și este binecunoscută universalitatea portului popular, a cântecului și folclorului, al datinilor strămoșești și al tradițiilor maramureșenești, care sunt un tezaur de nestemate în constelația etnos-ului și a culturii populare românești. Așa se face că Biserica maramureșeană sau spiritul sacru din jurul mănăstirilor și a bisericilor vechi a cultivat frumosul prin toate mijloacele de care a dispus, întrucât credința creștină, primită din Răsărit, nu este altceva decât cea mai profundă poezie a sufletului românesc întâlnit în orice manifestare culturală, de spiritualitate sau de etnos în rândul maramureșenilor.

Prin urmare, odată cu copierea cărților sfinte din limba slavonă în limba română, practicarea ritului bizantin la slujbele bisericești și mai ales folosirea limbii române în viața de cult prin cuvântări omiletice sau prin propovăduirea cuvântului Evangheliei, al Apostolului, al Tetraevangheliarelor, al Omiliilor și tuturor scrierilor vechi copiate și traduse, toate păstrate în manuscrise, dovedesc preocuparea majoră a monahilor, ierarhilor și cărțurarilor maramureșeni în vederea formării și dezvoltării limbii românești în viu grai maramureșean și în tonul dat de ortodoxia românească, acest „*acoperiș de azur al sufletului românesc de totdeauna*”²³. Credința străbună, graiul dulce românesc, tradiția vie și slujba bizantină a bisericii sunt valorile nepieritoare care l-au învăluit dintotdeauna pe „moroșan”. Iată un cântec popular din Maramureș care conferă imense satisfacții sufletești maramureșeanului tradiționalist:

²² A se vedea *Istoria literaturii române*, vol. I, Edit. Academiei Române, București, 1964, pp. 11-229.

²³ Cum o numește Prof. Ion A. Popescu, apud Viorel Thira, *Spiritualitatea maramureșeană. Câteva însemnări*, în volumul „*Maramureș –vatră de istorie milenară*”, Edit. Dragoș Vodă, Cluj-Napoca, 1997, p. 290.

„Lege mai atrăgătoare
De cât legea românească
Cât e lumea și pământul
Nu mai cred să se găsească!

Limba cu credința noastră
Se topesc în armonie
La vecernii, la utrenii
Și la Sfânta Liturghie...

Iară slujba-nmormântării
E-ntocmită de minune;
Afli-ntrânsa mângâiere
Și adâncă-nțelepciune”²⁴.

Toți istoricii și istoriografii recunosc faptul că odată cu venirea egumenului Pahomie în ținutul Maramureșului, a înființat la Peri o școală de caligrafi, unde s-au tradus pentru prima dată în limba română *Psaltirea*, *Faptele Apostolilor* și *Evanghelia*. Mai este cunoscut și faptul că de la Peri se păstrează cel mai vechi text în limba română, „*Legenda Duminicii*“, datat în anul 1391, regăsit în Manuscrisul de la Ieud²⁵. Cu timpul, aici a funcționat și o tipografie, unde s-au tipărit o serie de cărți religioase. Mai mult, la Peri, s-a instalat și centrul episcopal al Maramureșului, unde și-au avut reședința mai mulți ierarhi într-un interval de 315 ani, printre care și Sfântul Ierarh Iosif Mărturisitorul din Maramureș²⁶.

Să nu uităm de cel mai valoros patrimoniu natural-religios din Maramureș: bisericile de lemn reprezentative, care sunt adevărate catedrale vii ale sufletului oricărui moroșan, capodopere mari ale creației arhitecturii universale ce creează prin dimensiunea înălțimilor lor o strânsă legătură între cer și pământ, ajutându-ne să înțelegem împlinirea voinii lui Dumnezeu în viața noastră de aici, și care este în competiție și mereu îndreptată spre eternitate. Bisericile de lemn reprezentative din Maramureș par niște făclii ridicate spre ceruri, gata întotdeauna să aprindă și să ardă, fără să mistuie,

²⁴ Gh. Bălțean, poezia *Legea noastră* din volumul „*Pâinea cerească*”.

²⁵ *Codicele* a fost găsit de preotul Artemie Anderco din Ieud și oferit președintelui Astrei, Andrei Bârseanu, care l-a dus la Academia Română din București, în noiembrie 1921. A se vedea editarea Manuscrisului de la Ieud, cu comentarii și aprecieri oportune, la Prof. dr. Nuțu Roșca, *Manuscrisul de la Ieud*, document apărut cu binecuvântarea Î.P.S. Arhiepiscop Justinian Chira al Maramureșului, la Edit. Universității de Nord, Baia Mare, 2011.

²⁶ Arhipăstor între anii 1690-1711, decretat și canonizat „sfânt” de Biserica Ortodoxă Română, potrivit Actului Sinodal din 20 iunie 2002, cu prăznuirea lui la 24 aprilie și recunoscut: *Sfântul Ierarh Iosif Mărturisitorul din Maramureș*. (A se vedea Actul Sinodal la Pr. dr. Vasile Augustin, *Episcopia Maramureșului: organizarea administrativă*, Edit. Universității de Nord, Baia Mare, 2006, p. 297-298).

luminând și încălzind inimile celor ce le cercetează și le prețuiesc ca pe adevărate „moaște” de sfinți. Ele sunt podoaba cea mai de preț a poporului din Maramureș –capodopere falnice pline de tămâia rugăciunii; mărturia vie a credinței adevărate și a vredniciei poporului din acest ținut binecuvântat de Dumnezeu; dovada hărniciei moroșanului îmbinată parcă perfect în armonia simțului estetic, potrivit așezării sale sufletești, cu echilibrul elegant al formelor și suplețea liniilor ce se înalță falnic spre cer, ceea ce fac cinste geniului creator românesc. Nu este de mirare pentru nimeni că datorită importanței și frumuseții lor, unele dintre bisericile de lemn maramureșene (șapte la număr) au intrat în rândul valorilor patrimoniului cultural universal, alături de marile capodopere ale Renașterii și Antichității, fiind integrate de drept în Patrimoniul UNESCO.

Putem să numim așadar Maramureșul ținut de legendă și vis, de istorie și fapte mărețe, cu oameni harnici și făloși; regiune românească bogată spiritual și valoric, unde fiecare „pui de moroșan” născut face să perpetueze viața nobilă a voievozilor ce au obârșia la strămoșii daci.

Bibliografie

- AUGUSTIN, Pr. dr. Vasile, *Episcopia Maramureșului: organizarea administrativă*, Edit. Universității de Nord, Baia Mare, 2006
- BRIA, Pr. prof. dr. Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura IBM al BOR, București, 1994
- DANIEL, P.F., *Teologie și spiritualitate*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009
- DAMASCHIN, P.S. Coravu Severineanul, *Mănăstirea din Peri și importanța sa istorică*, în „*Mitropolia Olteniei*”, an. XXXIV, Nr. 7-9 / 1982
- FILIPAȘCU, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1940
- IORGA, Nicolae, *Maramureșul nostru*. Conferință ținută la radio (difuzată la 21 decembrie 1938), editată apoi și-n „*Datina Românească*”, Vălenii de Munte, 1939
- Istoria literaturii române*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1964
- Istoria Românilor*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 2001
- LUPAȘ, Ioan, *Fazele istorice în evoluția constituțională a Transilvaniei*, Sibiu, 1944
- MICLE, Arhim. Veniamin, *Prima tipografie în spațiul românesc: Mănăstirea Peri din Maramureș*, în volumul „*Preocupări cărturărești*”, Editura Mănăstirii Bistrița, Eparhia Râmnicului, 2007
- OLTEANU Ștefan, *Societatea românească la cumpăna de milenii contopite* (secolele VII-XI), București, 1983

- PANAITESCU, P.P., *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969
- PÂRVAN, Vasile, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, 1923
- PĂCURARIU, Pr. prof. dr. Mircea, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992
- POPA, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970
- Idem, *Cnezatul Mării*, Baia Mare, 1969
- RAFIROIU, G.G., *Mănăstirea Peri*, Chiriașii Tipografiei Românești, Oradea, 1934
- ROȘCA, Prof. Nuțu, *Onomastica din valea Izei*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2004
- Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2015
- Idem, *Manuscrisul de la Ieud*, document apărut cu binecuvântarea Î.P.S. Arhiepiscop Justinian Chira al Maramureșului, la Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2011
- STĂNILOAE, Pr. prof. dr. Dumitru, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistică*, Editura IBM a BOR, București, 1992
- ȘTEF, Dorin, *Dicționar de regionalisme și arhaisme din Maramureș*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2015, Ediția a II-a, revizuită
- ȘESAN, Milan, *Tradițiile chirilometodiene*, în „Mitropolia Ardealului”, an. IV, Nr. 1-3/1962
- THIRA, Viorel, *Spiritualitatea maramureșeană. Câteva însemnări*, în volumul „Maramureș –vatră de istorie milenară”, Editura Dragoș Vodă, Cluj-Napoca, 1997